

LAND, DU VÄLSIGNADE

Text: Staffan Kling

Ofta talar man om Sverige som en enhet; samhällsplanerare och ekonomer tror att det som fungerar i Östergötland också fungerar i Jämtland och vice versa. Så enkelt är det naturligtvis inte. I själva verket är denna så till synes enhetliga, glesbefolkade nationalstat mångfacetterad, bördig med otaliga lokala och regionala olikheter, till och med topografi och klimat erbjuder sina variationer. Sverige är inte för inte avlångt. Ännu – nivellerande medier som radio, television och internet till trots – finns stora skillnader dialektalt, vad mentalitet beträffar, liksom socio-ekonomiskt och allmänt kulturellt. Därtill är vi alla obönhörligen bundna av historien och den ser olika ut i olika landsdelar, något som inte minst brukar avspeglade sig i olika partiers röstsiffror i olika kommuner och olika län. Lägg dessutom till de senare årens ökade klassklyftor och en icke-integrerande invandrarpolitik, så får vi bilden inte av de "two nations" Benjamin Disraeli karakteriserade 1800-talets England som, utan av flera nationer där spänningar och motsättningar ligger latenta.

Två bilder, bägge oljemålningar, kan med fog sägas belysa något av det ovan sagda. Den ena, *Bröderna Mattsons lördagskväll* av Jan-Anders Eriksson, den andra *Perrongen* av Anna Finney. Den förstnämnda skildrar glesbygden, den andra en extremt urban miljö, nämligen en tunnelbanestation. Konstnärerna representerar också två generationer, födda 1944 respektive 1971. Bilderna är dock nästan exakt samtida med varandra, daterade 2005 och 2006. Ur ett strikt estetiskt perspektiv är olikheterna mellan de två tydliga. Jan-Anders Erikssons måleri är förankrat i den expressionistiska traditionen; på 70-talet kunde det ibland erinra om Cobra-gruppens, med åren har det undergått en process i riktning mot konkretare rumsbildning, stramare form och påtagligare människoskildring. Rötterna står att finna i romantiken, samt Munch och Ensor, två mästare han ägnat var sitt "hommage". Vad som däremot

frapperar i Anna Finneys konst är, att hon tagit upp tråden från 60- och 70-talens realistiska, inte sällan samhällskritiska, måleri; exempelvis ligger Peter Tillbergs asketiska realism nära. Anna Finney förvaltar dock sitt arv med respekt- ingivande självständighet. Likheter och olikheter mellan Eriksson och Finney åsido. Deras bilder tar temperaturen i det samtida Sveriges arsle. Diagnosen är inte uppmuntrande.

I Jan-Anders Erikssons målning ser vi ett äldre trähus av en typ som är mycket vanlig på den norrbottniska landsbygden, ehuru ladugården saknas. Kossorna har man sålt eller skickat till slakt. På väg ut är tre närmast spöklika gestalter, alla på behörigt avstånd från varandra, några samtalsämnen finns inte längre. Målet för deras promenad är okänt, men man förnimmar starkt att något sådant inte finns: handlarn har lagt ner, posten likaså, grannarna har flyttat eller är sedan länge döda och bykrogen klappade igen för 150 år sedan. De tre bröderna – givetvis ungar – är vad som återstår av byns befolkning. De är vad byråkraterna kallar "förändringsobenägna", vilket översatt till hederlig svenska betyder att de är djupt mänskliga. Något mål för brödernas vandring finns alltså inte, och frågan inställer sig genast; finns det något mål för något över huvud taget? Vad har generationers slit och möda egentligen tjänat till? Så kan man läsa en berättelse i bilden utan att övertolka, samtidigt som de mest grundläggande av existentiella frågeställningar uppenbarar sig i sitt avgrundsdjup. Bilden formligen andas melankoli. Som titeln anger är det lördagskväll, men några lördagsnöjen finns inte längre att uppåda, inte ens fruntimmer, sedan dansbanan revs och flickorna började flytta till Stockholm; "Gummi-Kalle", denne i bygderna ambulerande preventivmedelsförsäljare dog hur som helst av kroniskt "alkoholvansinne" på hospitalet i Piteå för årtal sedan, så det lilla roliga är det slut med. Brännvinet, detta den

Bröderna Mattssons lördagskväll av Jan-Anders Eriksson

arnes tröst och lisa, förefaller dessutom uppdrucket. Av ljuset att döma är det en vårkväll; den korta, ofantligt intensiva norrbottniska våren som i sig är ett stycke förföriskt sugande vemod. Tjälén går ur jorden och därmed stiger dofterna. Lukten av skit och förmultnande djur och växter är allestädes närvarande. Allt "molmar i mull", som det heter hos Georg Stiernhielm. Döden är alltid fysiskt påtaglig. Det där svamlet om våren som "pånyttfödelsens tid", eller studentsångens om "ungdomens vår" är och förblir absurditeter, klichéfyllda påfund av obotliga optimister utan sinne för realiteter. Jan-Anders Erikssons bild är till skillnad från detta som en mollstämd folkvisa, traderad genom sekler och befruktad av generationers samlade livserfarenhet.

Miljön i Anna Finneys målning kunde knappast utgöra en större kontrast. Vi befinner oss här i tunnelbanans underjord. I tunnelns tak är en

klocka fästad, men dess urtavla saknar visare. "Ur led är tiden", kan man med Hamlet utbrista, och det äger sin obestridda riktighet. Men saken har också en annan sida. Enligt jungiansk psykologi varslar en tom urtavla om död, när företeelsen uppenbarar sig i drömmen. Symboliken går igen exempelvis i Ingmar Bergmans *Smultronstället*, i en drömsekvens som blir nästan pekoralistisk i sin övertydlighet, en fälla som Anna Finney inte faller i. Här är varslet vorden grym verklighet i ett slags Hades, där inte ens de dödas vålnader, skuggorna, hör hemma, den underjordiska lokaliseringen till trots. Allt är artificiellt, som om en ny Albert Speer utan klassiserande legitimeringar i formspråket varit verksam. Varenda kubikcentimeter är förvisso människors skapelse, ändå skönjer man intet av biologiskt liv. Till och med fyllonas spyor och dess bakterier är bortspolade, liksom ingen uteliggare längre befolkar förgrundens bänk. Honom har den "sociala städkonsten" bortfraktat. Maktens bevakningskameror har inget att registrera i det kalla, allt avslöjande ljuset.

Perrongen av Anna Finney

Ingenjörstekniken i förening med antiseptiken i såväl medicinsk som social bemärkelse firar sin extasbefriade triumf. Det är som om en neutronbomb briserat. Den totala döden som yttersta hygien.

Anna Finneys bild kan ses som ett slags "post-modern" pendang till senmedeltidens vanligt förekommande dödsdånsmotiv, med den avgörande skillnaden att såväl människor som benrangelsmän lyser med sin frånvaro, och med detta i minnet kan man utan tvivel fråga sig vilken tid som kan gälla för den mest vitala, mest humana, 1400-talet eller vår?

Både *Bröderna Mattssons lördagskväll* och *Perrongen* berättar från olika utgångspunkter och med skilda stilmedel om vanmakt och en alienation i en djupare och vidare mening än Marx någonsin avsåg och om ett före detta "folkhem", som kanske redan från början var ett bedrägeri. Nedmonteringen av det gick i varje fall påfallande lätt, under hänvisning till den så kallade "utvecklingen", denna fantom, som kan legitimera

precis vad som helst. Och det enda "utvecklingens" rökelsetändare och marionetter, vare sig de är socialdemokrater eller borgare, förmår är, att alstra död. Och jag använder inte ordet "död" uteslutande som metafor. Vi kan se det överallt; i naturen, där arter utrotas, i en döende landsbygd, som i Jan-Anders Erikssons bild, i en inhuman teknologi som i Anna Finneys, i ett kulturliv som man förefaller vilja ta död på, i att människor dör i brist på vård och i en social utslagning, som driver folk att supa och knarka ihjäl sig när de inte radikalt nog begår självmord. I cirka två decennier har man i varnande ordalag talat om 2/3-delssamhället. Det är redan här. Återstår 1/4-delssamhället. Dit är det inte långt. Författare som Orwell, Huxley och Zamjatin är överspelade av verkligheten. De skildrade totalitära samhällen i sina dystopiska romaner. Vi som står på tröskeln till Dystopia vet annorlunda.

Dystopia har ett liberalt ansikte, flinande av välvilja.